

Микола Бевз, д-р арх.
професор кафедри «Архітектура та реставрація»
Національний університет «Львівська політехніка»
професор кафедри реставрації Люблінської політехніки

РЕСТАВРАЦІЯ ПАМ'ЯТОК АРХІТЕКТУРИ НА ЛЬВІВЩИНІ У ХХ ст. НА ТЛІ РОЗВИТКУ РЕСТАВРАЦІЙНИХ ПОГЛЯДІВ У ГАЛИЧИНІ

Архітектурна реставрація – це одна з наймолодших гілок архітектурно-будівельної діяльності, яка виникла щойно у ХІХ ст., але активно почала розвиватися після 1960-х років. На відміну від держав західної та центральної Європи в радянські часи в Україні не проводилося фахового навчання архітекторів реставраційної спеціальності. Але, тим не менше, стараннями ентузіастів створювалися реставраційні проектні групи та реставраційні майстерні. Одним з архітекторів, який, перебуваючи на керівних посадах, з розумінням ставився до розвитку реставраційної справи та сприяв виконанню реставраційних робіт на пам'ятках Львівщини, був Андрій Шуляр.

Традиція охорони пам'яток та реставрації у Західній Україні сягає своїми коренями середини ХІХ ст., коли в 1856 р. у Львові було утворено філію “Центральної комісії для дослідження і збереження пам'яток старовини” (Zentralkommission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmäler) за розпорядженням уряду у Відні. Відтоді розпочалися систематичні наукові дослідження та публікації про пам'ятки краю у часописі «Mitteilungen der K. K. Central-Commission für Erforschungen und Erhaltung der Kunstund Historischen Denkmäl», який друкувався у 1856–1917 роках, а згодом в інших виданнях, найпопулярнішим з яких була «Тека консерваторська» (виходила друком, починаючи з 1888 р.). Велике значення для наукового росту реставраційної справи мала видана друком у 1869 році праця історика, члена Краківської філії Центральної комісії Владислава Луцкевича, з вказівками щодо збереження будівель костелів, церков і творів мистецтва та старожитностей, які в них зберігалися. Праця містила рекомендації з догляду за зовнішнім видом сакральних будівель, захисту і ре-

монту оздоблення. Торкалася праця і питань догляду за цвинтарями. Описано частини будівель різних храмів і архітектурні деталі, зокрема, стародавня столярка, окуття, дзвіниці, щити будівель, фашіяти, покриття дахів тощо. У другій половині XIX ст., коли за участю тодішніх провідних архітекторів та професорів політехніки Юліана Захарівича та Едгара Ковача розпочалися дослідження давніх будівель Львова, Галича, Белза, Жовкви та інших міст, виникли перші реставраційні проектні розробки і були реалізовані перші дослідницькі експедиції до архітектурних та археологічних пам'яток давніх столичних міст – Галича і Белза.

У першій половині 1880-их у Львівському окрузі Центральної комісії для трьох груп пам'яток було призначено чотирьох консерваторів (професорів університету Л.Цвєклінського, В.Дідушицького, А.Петрушевича, К.Ліске) та вісьмох кореспондентів, серед яких – професора Львівської політехніки, архітектора Юліана Захарівича. Від 1877 року у Львові починає виходити часопис “Dzwignia” (з 1883 до 1939 року – “Czasopismo Techniczne”), на сторінках якого нерідко публікуються повідомлення про реставраційні роботи на теренах Галичини. На посаді керівника львівської філії Центральної комісії працювало багато знаних істориків та дослідників старожитностей – М. Потоцький, В.Поль, В.Лозинський, знаний історик Антоній Шнайдер та ін. Цю посаду називали також як «консерватор історичних пам'яток».

Зацікавлення реставрацією пам'яток в Галичині відбувалося під впливом культурної атмосфери та реставраційних робіт, які виконувалися на пам'яткових об'єктах в Західній Європі. У цей час знаковими стали інтеграційні праці з реставраційного викінчення будівель – катедри Санта Марія дель Фіоре (архітектор Е.де Фабріс, 1876-1883), катедри в Тридент. Відбулася знакова відбудова і реставрація спаленої базиліки Св. Павла в Римі, яка тривала від 1831 р. до 1880 р. і мала пуристичний характер. Розголос дістали роботи з відбудови замку Карлштайн в Чехії (арх. Моцкер Й., 1887-1899). Італійська хартія з консервації пам'яток була прийнята в 1931 році Найвищою Радою Старожитностей і Пам'яток Мистецтва в Римі. У 1938 р. в Італії появились офіційні інструкції з консервації пам'яток архітектури. На міжнародній конференції в Афінах в 1931 р. була прийнята перша міжнародна “Хартія з консервації пам'яток”.

Історія реставрації і охорони пам'яток в Галичині і у Львові бере свій початок з 1853 року, коли в Австрії була створена «Центральна

комісія для дослідження і збереження пам'яток старовини». У 1856 році було призначено до Львова перших консерваторів для дослідження і охорони пам'яток в Галичині. Першим у 1856 р. був Павло Попель, згодом на чолі комісії стояли Юзеф Лепковський, Станіслав Томкович та ін. Активна пам'яткоохоронна діяльність розпочалася з 1864 р., коли головним консерватором Галичини було призначено Мечислава Потоцького.

В 1869 році за ініціативою Ф. Смольки надумано насипати копець на горі Високого Замку на честь 300 роковин Люблинської унії. Спочатку було вмуровано таблицю з таким написом – “Вільні з вільними, рівні з рівними – Польща, Литва і Русь, з'єднані Люблинською Унією 12 серпня 1569 р.”. Для насипання копця заплановано вживати рештки з розбирання руїн Високого Замку. Але цьому почали противитися вчені-історики, а також консерватор стародавніх пам'яток Мечислав Потоцький. Він писав до магістрату: “щоб рештки мурів давнього замку Казимира Великого, шановану пам'ятку нашого минулого та визначну пам'ятку для міста Львова, не були знищено”. Пізніше виступив з протестами також міський архітектор Юліуш Гохбергер, але це не дало результату. Копець поволі продовжували насипати, руйнуючи та розбираючи рештки замку, які, напевно, несли в собі й інформацію про княжі часи.

Перші архітектурні реставрації з'являються у Львові у 1880-тих роках. Першою вважають роботу архітектора А.Минасевича, який провів “стилістичну” реставрацію збудованого у 1743-1780-тих роках костелу Сакраменток. Під час перебудови об'єкту, він намагався надати йому форм, які панували в архітектурі XVIII ст., добудовою до головного фасаду костелу завершення у вигляді необарокової вежі. 1885 року у Львові була проведена польсько-руська археологічна виставка, присвячена першому у Львові з'їзду польських і українських археологів. Ця виставка мала великий вплив на збільшення інтересу суспільства до питань дослідження та охорони пам'яток старовини. У 1887 році було здійснено реставрацію костелу Св.Івана Хрестителя у Львові за проектом архітектора Ю.Захаревича. Провідною ідеєю реставрації було “надання стилеві форми цілій будівлі”, внаслідок чого пам'ятка набула рис романського стилю. У 1885-1888 рр. стараннями Політехнічної школи у Львові (Ю.Захаревич, Г.Бізанц, В.Ковальчук) з'являється друком альбом “Пам'ятки мистецтва у Польщі” (“Zabytki sztuki w Polsce”). Це

видання охоплювало також барокові пам'ятки, які починають трактуватися тут уперше як цінні архітектурні об'єкти.

В 1873 році відбулася радикальна реорганізація Центральної консерваторської комісії в Австрії: постановою цісаря створена “Центральна комісія з дослідження та консервації пам'яток історії та мистецтва”. За статутом вона складалася з президента та 15 членів. На місцях функцію підлеглих до комісії органів виконували консерватори та кореспонденти. Пам'ятки були поділені на три групи:

- об'єкти доісторичного часу та стародавнього класичного мистецтва;
- об'єкти архітектури, різьби та малярства (від середньовіччя до кінця XVIII століття);
- історичні пам'ятки (в т.ч. письмові та архівні).

У цьому ж, 1873 р., Галичина була поділена на два консерваторські округи: східний (Львівський) та західний (Краківський).

У другій половині XIX ст. ключовою фігурою в розвитку реставраційних поглядів стає професор Політехніки Юліан Захарієвич, який під час студій у Відні брав участь в реставрації катедрального храму Св. Стефана. За його участю в 1888 р. утворено Гроно Консерваторів Галичини. 1882-го року архітектор Юліан Захарієвич здійснив проект реконструкції палацово-паркового комплексу в селі Псари (нині Приозерне Івано-Франківської області), в якому зберіг та адаптував рештки фортифікацій. У роботі Грона змінюється поділ пам'яток за секціями та кількість консерваторів у кожній з них:

- секція 1 “Доісторичні пам'ятки відтепер має чотирьох консерваторів,
- секція 2 “Історичні пам'ятки” – шістьох,
- секція 3 “Архівні пам'ятки” – трьох консерваторів.

У 1885 р. у Львові була проведена польсько-руська археологічна виставка, присвячена першому у Львові з'їзду польських і руських археологів. У 1888-1892 рр. Ю. Захарієвич проводить “стильову” реставрацію костелу Св. Марії Сніжної у Львові. У 1890-тих роках Ю. Захарієвичем було розроблено проект реставрації церкви Різдва в Галичі. У 1892-му році “Гроно консерваторів та кореспондентів Східної Галичини” започаткувало видавництво річника “Консерваторська тека” (“TeKa Konserwatorska”), де публікується інформація про найцікавіші археоло-

гічні знахідки, останні роботи з консервації та реставрації пам'яток, результати наукових виїздів консерваторів у міста й села Східної Галичини (1900 та 1912 року виходять 2-ий та 3-ій річники "Теки").

Серед видатних діячів Грона наприкінці XIX-го сторіччя особливо виділяються докт. Л.Цьвіклінський (з початку 1880-х років); докт. В. Дідушицький (з 1879 року); А.Петрушевич (з 1875 року); докт. І. Шараневич (з початку 1880-х рр.); проф. Львівської політехніки Ю. Захарієвич (з початку 1880-х рр.); В.Пжибиславський (з 1887 року), докт. Ян Болос Антоневиц (з 1894 року), І. Щептицький (з 1887 року), докт. В. Кентжинський (з 1892 року), К. Лянцкоронський (з кінця 1880-х років), В. Лозинський (з кінця 1880-х років); докт. О.Чоловський (з 1888 року); докт. Ф. Папе та докт. Л. Фінкель (з 1899 року); архітектор З.Горголевський (з 1902 року); докт. Й. Семирадський та докт. О. Колесса (з 1902 року).

У 1902 році архітектором Е. Ковачем за участю будівничого І.Левинського перебудована Онуфріївська церква. Внаслідок цього її зовнішній вигляд наблизився до традиційних вирішень українських храмів: дві бані над бічними навами (північна з яких добудована) і фальшива баня над центральною навою. Цю роботу також називали реставрацією, оскільки вона була орієнтована на максимальне збереження старіших субстанцій церкви. З 1905-го року (до 1930-х років) архітекторами В.Садловським та Т.Обмінським проводиться на науковій основі реставрація Катедрального костелу у Львові: зміцнені стіни і підмурки, висушені підземелля, відремонтовані дахи, на південному та північному фасадах відкриті готичні портали входів. Водночас провадяться роботи з повернення костелові готичного характеру: цінний художній розпис С. Строїнського у вівтарній частині замінюється стилізованим готичним орнаментом, встановлюються нові вітражі, виконані за ескізами Я. Матейка та його учнів.

У 1911 році архітектор Е. Жихович проводив реставрацію фасаду кам'яниці № 3 на площі Ринок, метою якої було повернення первісного вигляду. Було розчищено поверхню фасаду від нашарувань, розкрито різьблене декорування. У 1926 році, після викупу будівлі містом, проведено ще один цикл реставраційних робіт на пам'ятці включно з інтер'єрами (ними керував архітектор Л. Дайчак), після чого тут в 1929 р. розміщено музей історії Львова. У 1908-1912 роках також проводиться реставрація у будинку Корнякта (архітектор Л. Дайчак). Подвір'я

палацу, сформоване ренесансовою триарусною аркадою-лоджією, відреставровано у 1930-х роках під керівництвом архітектора Людомила Гюрковича. Можна ствердити, що чисельні пізніші перебудови XVII-XIX ст. затерли сліди первісного архітектурного стилю палацу, якого йому надав Петро Барбон. Дослідження первісного вигляду цього унікального палацу було одним з цікавих завдань для архітекторів.

Кам'яниця на площі Ринок, 25 мала плани з її перебудови в 1912 р. Але роботи відбулися із збереженням усіх старих елементів фасаду на вимогу львівського Гроно консерваторів. У 1930-х при проведенні робіт було виявлено старі готичні елементи в інтер'єрах пам'ятки. У дворі офіцина мала балкони на старих кам'яних консолях (XVI ст.), які втрачено при перебудові в 2000 р. Подібне відбулося на пл. Ринок, 45. В 1934 р. було розкрито і законсервовано фрагмент виявленої тоді готичної арки, який свідчить про ранню побудову старої кам'яниці – очевидно значно раніше до першої письмової згадки про її власника Петра Доктора в 1639 р. У 1924 року здійснювалася реставрація церкви Св. Миколая у Львові. У 1924-1925 роках вийшло з друку 7 номерів “Консерваторських відомостей” (“Wiadomości Konserwatorskie”) під редакцією В. Карповича (псевдонім Богдана Януша) – консерватора доісторичних пам'яток у 20-тих роках ХХ ст. У передмові до першого видання було зазначено, що завданням часопису є “відновлення перерваної традиції давніх консерваторів краю та їхньої корисної діяльності, а згодом підтримка теперішніх праць державних консерваторів на території Львівського консерваторського округу” та “висвітлення приватних заходів в сфері охорони пам'яток”.

Від 1920 року Гроно стало державною структурою і функціонувало під назвою Консерваційного управління. Львів як центр воєводства мав свого головного консерватора. Подібно справа стояла в інших воєводствах. У згаданий період не було спеціальних реставраційних майстерень. У 1931-1935 рр. у царині реставрації проведені наступні роботи: ґрунтова реставрація палацу Бєсядецьких, архітектор – І. Багенський; консервація міського арсеналу; упорядкування (шляхом повернення до первісного стану) пам'яткових кам'яниць №№ 17, 20, 21, 36, 40, 45 на Ринку у Львові.

Велику зацікавленість в громадськості мали реставраційні роботи на Олеському замку. Після викупу замку в державну власність за допомогою Центральної комісії з дослідження та консервації пам'яток

історії в 1882 р. було створено групу експертів з членів комісії, яка визнала його придатність до реставрації. У 1889 р. краєвий відділ доручив Л. Вежбицькому і Ю.Захарієвичу опрацювання проекту реставрації. В 1891 р. почалися реставраційні роботи з врятування Олеського замку та пошук шляхів його використання. Розглядалися версії влаштування у замку інтернату для студентів учительських студій, народної школи, музею Яна III Собеського, як приміщень для монастиря. Реставраційні роботи насамперед були спрямовані на відновлення дахів, укріплення стін та ремонт перекрить. Після першої світової війни замок знову перебував в незадовільному стані і лише від 1933 роки розпочалися роботи з реставрації брами та частини приміщень, що збереглися в задовільному стані. Реставраційні роботи в Олеському замку велися за проектом Вітольда Мінкевича, тодішнього ректора політехніки. Роботами на об'єкті керував архітектор Альфред Маєвський.

Відновлення реставраційних робіт на Олеському замку після його зруйнування у часі Другої Світової війни, пов'язане з Львівськими реставраційними майстернями під керівництвом Івана Могитича та з діяльністю архітектора Андрія Шуляра, головного архітектора області. Нову документацію з реставрації почали виготовляти після дослідницьких робіт в 1954 р. Від 1958 до 1965 року тривали будівельно-ремонтні роботи. Після цього було вирішено адаптувати замок під музейну функцію. Роботи з реставрації інтер'єрів тривали до 1975 року, коли нарешті було відкрито музей для відвідувачів.

У 1960-80-ті роки виконується науково-реставраційна документація та проводяться реставраційні роботи на низці пам'яток міста Львова: реставрація та адаптація комплексу Глинянської брами Бернардинського монастиря, реставрація та адаптація Порохової башти, консервація і адаптація костелу Кларисок під музейну функцію, реставрація і адаптація кам'яниці на площі Ринок 37, реставрація костелу Івана Хрестителя, реставрація будівлі міського арсеналу, консервація і реставрація розписів костелу Кармелітів Босих, консерваційно-адаптаційні роботи на палаці Потоцьких тощо.

Mykola Bevz, Sc. Dr.
Prof. of Department of Architecture and Restoration
Lviv Polytechnic National University
Prof. of Department of Restoration of Lublin Polytechnic

**CONSERVATION OF ARCHITECTURAL MONUMENTS IN L'VIV
REGION AT THE 20TH CENTURY ON A FOND OF THE
CONSERVATION PROCESSES DEVELOPMENT
IN HALYCHYNA**

The stages of development of restoration activity in Halychyna in the 19-20th centuries are covered. The role of separate architects in the formation of restoration views is revealed and the main objects, where restoration works were performed, were described.

Микола Габрель, д-р техн. наук, професор
Кафедра архітектурного проектування
Національний університет «Львівська політехніка»

**АВТОМАГІСТРАЛЬ ТА ЕСТАКАДА ЗАМІСТЬ ЗАЛІЗНИЦІ.
УТОПІЯ ЧИ ШАНС ВИРШЕННЯ ТРАНСПОРТНОЇ
ПРОБЛЕМИ Й ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ
ЗАГАЛЬНОМІСЬКОГО ЦЕНТРУ ЛЬВОВА**

Запропонована автором концепція передбачає:

- заміну залізниці у північній частині центру Львова на швидкісну автомагістраль. Пропонована магістраль після винесення залізниці та демонтажу насипу пройде на естакаді через Полтвинську улоговину між Кортумовою горою і Високим Замком, матиме розгалуження поза межами центру; на сході – у напрямку північного житлового масиву, Майорівки, Сихова, а за умови прокладення тунелю під Високим Замком – вихід на Стрийську і в південний житловий район; на заході – у житлові й промислові райони Рясне, Левандівка, Білогорща, після спорудження тунелю